

(ร่าง) เอกสารคู่มือ

ขั้นตอนและวิธีการจัดพิธีการ พิธีกรรม ตามขนบธรรมเนียมประเพณี
ด้านทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

นายปริญญา จันเจริญ
นักวิชาการศึกษา

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

คำนำ

การอนุรักษ์ เผยแพร่ศิลปะและวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ถือเป็นเครื่องชี้วัดพัฒนาการทางคุณธรรมจริยธรรมในสังคมอีกประการหนึ่ง ที่จะช่วยสะท้อนความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น และความเป็นชาติไทย ให้ได้รับการอนุรักษ์และสืบทอดจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง อีกทั้ง ยังเป็นการรวบรวมและสร้างสรรค์ผลงานด้านศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีการและพิธีกรรม เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

หากมุ่งประเด็นถึงระบบ หลักการ วิธีการหรือขั้นตอนการปฏิบัติงานด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีการและพิธีกรรมที่มีอยู่บนความหลากหลายของแต่ละพื้นที่ แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในแต่ละท้องถิ่นนั้นๆ ด้วยหลักการต้นแบบที่เป็นมาตรฐานสากลซึ่งอาจนำมาจากงานเอกสาร หนังสือ ตำราที่ดี หรือจากคำบอกเล่า คำสอนที่ดี ต่างก็ไม่สามารถนำหลักการต้นแบบหรือวิธีการต่างๆ ที่มีอยู่เหล่านั้นนำไปใช้ในการจัดระบบด้านทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ ให้ประสบความสำเร็จได้เหมือนกันเสมอไป เพราะวิธีการดำเนินงานของแต่ละพื้นที่แต่ละหน่วยงานนั้น ต่างมีขีดความสามารถและข้อจำกัดที่แตกต่างกัน ในส่วนของการนำหลักการบริหารจัดการด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ ได้รวบรวมเอกสารข้อมูล และขั้นตอนการดำเนินงานที่เหมาะสมกับพื้นที่ กล่าวคือ ความเป็นมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ โดยยึดหลักการต้นแบบที่มีอยู่ นำมาบูรณาการแบบสร้างสรรค์จัดเป็นโครงการ/กิจกรรมต่างๆ ตามที่สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ ได้จัดทำขึ้น

เอกสารคู่มือ ขั้นตอนและวิธีการจัดพิธีการ พิธีกรรม ตามขนบธรรมเนียมประเพณี ด้านทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ ที่ทางสำนักศิลปะและวัฒนธรรมเป็นผู้รวบรวมเรื่องราวสำหรับเป็นแนวทางในการปฏิบัติงาน โดยเขียนอธิบายและบรรยายเชิงพรรณนา สร้างเป็นรูปแบบและรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอน วิธีการปฏิบัติงานจากโครงการ/กิจกรรมที่ทางสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ ได้จัดทำขึ้นเป็นประจำทุกปีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ถือเป็นตัวชี้วัดพัฒนาการและคุณภาพของงาน มุ่งหวังให้เกิดการอนุรักษ์ สืบทอดและเผยแพร่อย่างเป็นระบบขั้นตอน ให้ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น สามารถนำไปเป็นแนวทางให้กับผู้ศึกษาค้นคว้าหรือผู้สนใจในการจัดระบบด้านทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมได้ต่อไปในอนาคต

นายปริญญา จันเจริญ นักวิชาการศึกษา
สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

๒๕๖๐

ส่วนที่ ๑

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพิธีการและพิธีกรรม

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพิธีการและพิธีกรรม

คำว่า พิธี ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ หมายถึง น. งานที่จัดขึ้นตามลัทธิหรือความเชื่อถือ ตามขนบธรรมเนียมประเพณี เพื่อความขลังหรือความเป็นสิริมงคล เป็นต้น ; แบบอย่าง, ธรรมเนียม ; การกำหนด ดังนั้น พิธี กล่าวคือ แบบที่พึงปฏิบัติหรืองานที่จัดทำขึ้นตามลัทธิประเพณีเพื่อความขลัง

พิธี คือ แบบแผนหรือแนวทางการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ เป็นขั้นเป็นตอน อันจะทำให้งานที่จัดขึ้นดำเนินไปด้วยความถูกต้อง รวดเร็ว เรียบร้อยและเหมาะสม เป็นไปตามรูปแบบงานที่กำหนดหรือตรงตามบรรลู่วัตถุประสงค์ของการจัดงาน ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ควบคุมดูแลและปฏิบัติพิธีนั้นเรียกว่า **พิธีกร** ซึ่งตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ หมายถึง น. ผู้ดำเนินการในทางพิธี เช่น พิธีกรในงานมงคลสมรส เป็นต้น ; ผู้ดำเนินรายการ เช่น พิธีกรในการสัมมนา เป็นต้น พิธีกรจึงเป็นผู้ที่ทำหน้าที่แนะนำ ช่วยเหลือ ควบคุม ตลอดจนลงมือปฏิบัติการในพิธีต่างๆ เพื่อดูแลให้พิธีนั้นๆ ดำเนินไปได้อย่างถูกต้อง รวดเร็ว เรียบร้อยและเหมาะสมตรงตามวัตถุประสงค์ของงาน ด้วยเหตุผลนี้ พิธีกรหรือผู้ดำเนินงาน จำเป็นต้องเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ในเรื่องเกี่ยวกับพิธีการต่างๆ ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสุดท้ายของงานพิธี กล่าวคือ ต้องรู้และเข้าใจว่าปฏิบัติอะไรก่อน อะไรหลัง ช่วงไหนทำอะไร จัดอะไรเป็นอย่างไร สิ่งของอะไรควรอยู่ที่ใด และใครจะต้องเป็นผู้ปฏิบัติ ซึ่งหลักในการดำเนินงานของพิธีที่จะจัดขึ้นนั้น ต้องประกอบด้วยจุดรายละเอียดใหญ่ๆ หลายประการ อาทิเช่น สถานที่จัดงาน วัสดุอุปกรณ์ของใช้ที่จำเป็นในการจัดงาน กำหนดการหรือแนวทางในการปฏิบัติงานตามขั้นตอนพิธี ซึ่งเรียกว่า **พิธีการ** ตามพจนานุกรมฉบับเดียวกัน ได้ให้ความหมาย หมายถึง น. การที่เกี่ยวกับพิธีและแบบหนังสือทางทูต ซึ่งความจริงแล้วคำว่า พิธีการ มาจากคำว่า วิธีการ นั่นเอง

๑. ลักษณะของการจัดงาน

ในการจัดงานแต่ละครั้ง ผู้จัดงานจำเป็นต้องมีความเข้าใจในรูปแบบของการจัดงานเสียก่อน อาจกล่าวได้ว่าลักษณะของการจัดงาน คือ รูปแบบหรือแนวทางการจัดงาน ที่จะส่งผลต่อการปฏิบัติงานหรือการจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในลำดับต่อไปได้ โดยสามารถจำแนกออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑. งานทั่วไป ที่ชุมชนหรือชาวบ้านจัดตามประเพณีนิยม การจัดงานลักษณะนี้มีรูปแบบที่ไม่แน่นอน เป็นงานที่เกิดจากการปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาตามธรรมเนียมประเพณีนิยมของแต่ละท้องถิ่น

๒. งานพิธีการ หรืองานแบบทางการ เป็นงานที่หน่วยงานหรือส่วนราชการเป็นผู้จัดขึ้น โดยยึดหลักการปฏิบัติของสำนักพระราชวัง ในงานลักษณะนี้จำเป็นต้องมีระเบียบแบบแผนมากกว่างานแบบทั่วไปตามแบบประเพณีนิยม

เนื่องจากชาวไทยมีการอนุรักษ์ สืบทอดและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีการและพิธีกรรม ตามความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมา เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย มีความสวยงามและความพร้อมเพรียง กอปรกับวิถีชีวิตของชาวไทยเป็นวิถีแบบชาวพุทธ จึงทำให้พิธีการส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ซึ่งเรียกว่า **ศาสนพิธี** กล่าวคือ พิธีกรรมที่มีขึ้นเพื่อเป็นแบบแผนในการประพฤติปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน เพื่อแสดงออกถึงความเชื่อทางพุทธศาสนา การประพฤติปฏิบัติศาสนพิธีต้องทำอย่างถูกต้องเป็นระเบียบ เกิดความสบายใจ ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นคนดี เป็นแบบอย่างที่ดีได้ ซึ่งโครงการ/กิจกรรมที่ทางสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ได้จัดขึ้น

ส่วนใหญ่จะเป็นงานเกี่ยวกับพิธีการทางพุทธศาสนาหรือเรียกว่า ศาสนพิธี แทบทั้งสิ้น ดังนั้น ผู้จัดงานจึงจำเป็นต้องมีความรอบรู้และเข้าใจอย่างละเอียดในรูปแบบของการจัดงานพิธีการและพิธีกรรมให้ถูกต้องตามขนบธรรมเนียมประเพณีได้เป็นอย่างดีด้วย

๒. ประเภทของศาสนพิธี

ศาสนพิธีในทางพุทธศาสนาแบ่งได้หลายประเภท ตามความต้องการของผู้ที่จะศึกษาว่าจะศึกษาในแนวใด เช่น แบ่งเป็นงานมงคลกับงานอวมงคล หรืองานศาสนพิธีสำหรับพระสงฆ์กับงานศาสนพิธีสำหรับพุทธศาสนิกชนประชาชนทั่วไป

๑. ศาสนพิธีในงานมงคล คือ การทำบุญเลี้ยงพระในงานมงคล เพื่อให้เกิดความสุขความเจริญ เช่น ทำบุญวันเกิด ขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน อุปสมบท หรือฉลองกิจกรรมต่างๆ เป็นต้น

๒. ศาสนพิธีในงานอวมงคล คือ การทำบุญที่เกี่ยวกับการตาย หรือทำในสิ่งที่คิดว่าร้ายให้กลายเป็นดี เช่น ทำบุญหน้าศพ ๗ วัน, ๕๐ วัน และ ๑๐๐ วัน ทำบุญอุทิศ ทำบุญอุทิศบาป (ฟ้าผ่า) สัตว์ไม่เป็นมงคล ขึ้นบ้าน เป็นต้น

ศาสนพิธีทั้ง ๒ แบบนี้ ตามประเพณีนิยมในพระพุทธศาสนา มีวิธีการที่จะต้องจัดเตรียมการหลายอย่าง ดังนี้

ก) การนิมนต์พระ งานมงคลจะนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ ๕ รูป ๗ รูป หรือ ๙ รูป ส่วนงานอวมงคลจะนิมนต์พระสงฆ์มาโดยใช้คำว่า ขออาราธนาสวดพระพุทธมนต์ นิยมใช้พระ ๔ รูป ๘ รูป หรือ ๑๐ รูป เป็นต้น

ข) การจัดสถานที่ ควรดูแลบริเวณงานให้สะอาดเรียบร้อย สำหรับที่พระสงฆ์ควรปูลาดอาสนะให้สูงกว่าผู้เข้าร่วมพิธี โดยการยกให้สูงขึ้น ปูเสื่อหรือปูผ้าก็ได้

ค) การตั้งโต๊ะหมู่บูชา นิยมให้พระพุทธรูปตั้งอยู่ด้านขวาของพระสงฆ์หันพระพักตร์ออกทางเดียวกับพระสงฆ์

ง) การจัดเครื่องสักการบูชา มีการเชิญพระพุทธรูปมาตั้งบนโต๊ะหมู่บูชาให้เหมาะสมสวยงามถูกต้องตามพิธีการ

จ) เตรียมภาชนะสำหรับทำนํ้ามนต์ จะใช้บาตรหรือหม้อนํ้ามนต์หรือขันนํ้าพานรองก็ได้ แต่ไม่ควรใช้ขันเงินหรือขันทองเพราะไม่ควรแก่การจับต้องของพระสงฆ์ ใส่นํ้าสะอาดไว้พอเหมาะ มีเทียนขี้ผึ้งวางไว้บนฝาภาชนะและมีเครื่องปะพรมนํ้าพระพุทธมนต์ ซึ่งนิยมใช้หญ้าคามัดเป็นกำหรือจะใช้อย่างอื่นแทนก็ได้แล้วแต่ความเหมาะสม

ฉ) การโยงด้วยสายสิญจน์ ให้โยงจากซ้ายไปขวาของสถานที่หรือวัตถุ เช่น รอบบ้าน รอบรั้ว แล้วโยงมาที่ฐานพระพุทธรูปบนโต๊ะหมู่บูชาต่อมาที่ภาชนะสำหรับทำนํ้ามนต์แล้ววางไว้บนพาน

ช) การต้อนรับพระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์มาถึงก็นิมนต์ให้พักในที่ที่เหมาะสม จัดเตรียมเครื่องรับรอง เช่น นํ้าเย็น นํ้าร้อน นํ้าชา ตามโอกาส

ซ) การดำเนินการ เมื่อพร้อมแล้ว เจ้าภาพก็จุดเทียน จุดธูปที่โต๊ะบูชา แล้วเริ่มอาราธนาศีล รับศีล อาราธนาพระปริตร พระสงฆ์สวดมนต์ จนกระทั่งทำนํ้ามนต์

ณ) การถวายภัตตาหาร เมื่อพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์เสร็จแล้ว ผู้ร่วมพิธีถวายจุดปัจจัยไทยธรรม พระสงฆ์อนุโมทนา ผู้ร่วมพิธีกรวดนํ้า อุทิศส่วนกุศลที่ได้ทำ พระสงฆ์ปะพรมนํ้าพระพุทธมนต์ เป็นอันเสร็จพิธี

ศาสนพิธีสำหรับพระสงฆ์ และศาสนพิธีสำหรับพุทธศาสนิกชน มีรายละเอียดดังนี้

๑. ศาสนพิธีสำหรับพระสงฆ์ หมายถึง พิธีกรรมที่พระสงฆ์จะต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัย เช่น พิธีอุปสมบท พิธีกฐิน พิธีในวันสำคัญทางพุทธศาสนา การทำสังฆกรรมต่างๆ

๒. ศาสนพิธีสำหรับพุทธศาสนิกชน เป็นระเบียบแบบแผนที่ผู้นับถือศาสนาพุทธ จะต้องประพฤติปฏิบัติตาม ได้มีการจัดหมวดหมู่ไว้ดังนี้

ก) กุศลพิธี คือ พิธีที่เกี่ยวกับการบำเพ็ญกุศลในรูปแบบต่างๆ ได้แก่ การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ การรักษาศูภะ การเวียนเทียน หรือการสวดมนต์ไหว้พระ

ข) บุญพิธี คือ การทำบุญตามประเพณีนิยมทั้งงานมงคลและงานอวมงคล ได้แก่ การทำบุญเลี้ยงพระในงานวันเกิด งานมงคลสมรส หรือการทำบุญในงานศพ

ค) ทานพิธี คือ การถวายทานแด่พระสงฆ์โดยทั่วๆ ไป ได้แก่ การถวายสังฆทาน การถวายสลากภัต หรือถวายกฐิน ผ้าป่า

ง) ปกณกพิธี คือ พิธีทั่วๆ ไปที่รวมไปถึงรัฐพิธีด้วย เช่น การแสดงความเคารพพระสงฆ์วันเฉลิมพระชนมพรรษา วันปิยมหาราช วันฉัตรมงคล วันจักรี เป็นต้น

ประโยชน์ของศาสนพิธี

๑. เป็นการอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีให้สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น
๒. เป็นการปลูกฝังให้คนรุ่นใหม่ได้เข้าใจหลักธรรมของพระพุทธศาสนา
๓. ทำให้เกิดความรักความสามัคคี แสดงถึงความร่วมมือที่เกิดขึ้นในหมู่คณะ
๔. เป็นสิ่งชักนำให้พุทธศาสนิกชน เว้นจากการทำชั่ว ทำความดีมีจิตใจผ่องใส
๕. สะท้อนความเจริญทางจิตใจของคนในสังคม เกิดความสุขใจ อิ่มเอมใจ ของผู้ประพฤติปฏิบัติ

คุณลักษณะของการประกอบศาสนพิธี

๑. มีวัตถุประสงค์ที่ทำให้เกิดความสงบสุข เกิดความเรียบร้อย ผู้ปฏิบัติเกิดความสุข และเกิดกุศล
๒. มีเป้าหมาย เพื่อให้เกิดความสามัคคีในสังคม เกิดความร่วมมือร่วมใจในการที่จะให้พุทธศาสนาคงอยู่และสืบทอดต่อไป
๓. มีกระบวนการที่เรียบง่าย ไม่ฟุ่มเฟือยยุ่งยากทุกคนยอมรับเป็นแนวทางที่จะปฏิบัติได้

เครื่องสักการบูชาพระรัตนตรัยในการประกอบศาสนพิธี

เครื่องบูชาพระรัตนตรัย ในการประกอบศาสนพิธีทางพระพุทธศาสนา มี ๓ อย่างคือ

๑. รูป สำหรับบูชาพระพุทธเจ้า นิยมจุดบูชาครั้งละ ๓ ดอก โดยมีความหมายว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพระคุณอันยิ่งใหญ่ ๓ ประการ คือ มีพระปัญญาธิคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ รูปสามดอกจึงบูชาแทนพระคุณทั้งหมด ลักษณะของรูปต้องมีกลิ่นหอม แต่เป็นกลิ่นหอมที่ทำให้กิเลสยุบตัวลง จิตใจสงบไม่ฟุ้งซ่าน รูปหมดแล้วก็ยังมียกกลิ่นอบอวล เปรียบเหมือนกับพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าที่ยังอยู่ในจิตใจของพุทธศาสนิกชนมาจนถึงทุกวันนี้

๒. เทียน สำหรับบูชาพระธรรม จะนิยมใช้จุดครั้งละ ๒ เล่ม โดยมีความหมายว่า พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามี ๒ ประเภท คือ พระวินัย สำหรับฝึกหัดกาย วาจาให้เป็นระเบียบเรียบร้อย และพระธรรมสำหรับอบรมจิตใจให้สงบระงับความชั่วทุจริตทุกประการ เทียนสองเล่มจะบูชา

พระวินัย ๑ เล่ม และพระธรรม ๑ เล่ม เขียนที่บูชาควรมีลักษณะเล่มใหญ่เหมาะกับพิธีการเพราะ
แสงสว่างจากเทียนเป็นเสมือนพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์

๓. ดอกไม้สำหรับบูชาพระสงฆ์ มีความหมายว่า ดอกไม้นานาที่มีอยู่ตามธรรมชาติก็จะสวยงาม
ตามสภาพนั้นๆ เมื่อนำมาจัดสรรตกแต่ง ก็จะมีระเบียบสวยงามขึ้นเปรียบได้กับพระสงฆ์เมื่อยังเป็นคฤหัสถ์
ก็มีกิริยามารยาทตามฐานะตามตระกูล แต่เมื่อมาบวชในพุทธศาสนาแล้ว พระพุทธองค์ได้ทรงวาง
พระธรรมวินัยไว้เป็นแบบแผนให้ประพฤติปฏิบัติ พระสงฆ์ทุกรูปจึงต้องประพฤติปฏิบัติอยู่ในรูปแบบเดียวกัน
จนเกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย น่าเคารพน่าเลื่อมใสบูชา เช่นเดียวกับดอกไม้ที่จัดสรรแล้วฉันนั้น
ดอกไม้ที่ใช้บูชาพระสงฆ์ นิยมใช้ดอกไม้ที่มีลักษณะสีสวยมีกลิ่นหอมและกำลังสดชื่น

๓. การทำกำหนดการ และบัญชีพระสงฆ์

การจัดทำกำหนดการ ถือเป็นอีกหนึ่งขั้นตอนก่อนเริ่มปฏิบัติงานจริง เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญ
อีกประการหนึ่ง ซึ่งกำหนดการ กล่าวคือ การกำหนดรายละเอียดรูปแบบของงานพิธีการนั้นๆ ผู้จัดงาน
จำเป็นต้องทำการออกแบบและกำหนดรูปแบบรายละเอียดต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นภายในงานพิธีนั้นๆ
ตามลำดับอย่างถูกต้อง อีกทั้ง ยังจะช่วยกำหนดระยะเวลาอย่างคร่าวๆ ในการปฏิบัติงาน เพื่อให้ผู้ปฏิบัติ
หรือผู้เข้าร่วมพิธียึดถือและดำเนินงานไปในแนวทางเดียวกัน รายละเอียดในกำหนดการจะแสดงวัน เวลา
สถานที่ บุคคล และลำดับพิธีที่ถูกต้องไม่สับสน การทำกำหนดการจะช่วยให้งานมีรูปแบบโดยภาพรวม
ของงานพิธีนั้นๆ ทั้งนี้ กำหนดการจะเป็นตัวกำหนดความเกี่ยวข้องหรือความสัมพันธ์กับส่วนงานอื่นๆ
ที่มีความสำคัญกับงานพิธีนั้นด้วย อาทิเช่น กำหนดการจะระบุหมวดวัตถุประสงค์ที่จำเป็นต้องใช้ในงานพิธี
กำหนดการจะบอกหน้าที่ของบุคคลที่เป็นประธานในพิธีหรือผู้เข้าร่วมประกอบในพิธี เป็นต้น

ในส่วนของบัญชีพระสงฆ์ เป็นการจัดระบบรายชื่อของพระสงฆ์ที่ทำการอาราธนานิมนต์
มาจากวัดต่างๆ ทั้งนี้ เพื่อให้การจัดลำดับพระสงฆ์เป็นไปอย่างถูกต้อง เมื่อมีบัญชีรายนามพระสงฆ์แล้ว
ย่อมจะสะดวกในการจัดพระสงฆ์ให้ตรงกับพิธีที่ได้อาราธนานั้น รวมถึงความสะดวกในการถวายจตุปัจจัย
ไทยธรรมด้วย

๔. การจัดสถานที่ประกอบพิธี

การเลือกสถานที่ให้มีเหมาะสมกับรูปแบบของการจัดงาน ผู้จัดงานจำเป็นต้องคำนึงถึงความสะดวก
และความเหมาะสมของงานพิธีนั้นๆ ทั้งนี้ อาจพิจารณาได้จากจำนวนผู้เข้าร่วมงาน การจัดเตรียมสถานที่
เพื่อเอื้อต่อการการจัดเตรียมงานและการตกแต่ง ปริมาณโต๊ะ เก้าอี้ หรือสิ่งของอื่นๆ อีกทั้ง ยังต้องคำนึงถึง
ความถูกต้องของรูปแบบพิธีการและพิธีกรรม เช่น การตั้งโต๊ะหมู่บูชาพร้อมแท่นกราบพระพุทธรูป
ควรตั้งอยู่ด้านขวาของพระสงฆ์ หันพระพักตร์ของพระพุทธรูปออกทางเดียวกับพระสงฆ์ การจัดอาสนะสงฆ์
ตั้งต่อจากโต๊ะหมู่บูชา (ยกเว้นสถานที่บังคับ จะตั้งด้านซ้ายก็ได้) เป็นต้น

สถานที่สำหรับประกอบศาสนพิธีหรือพิธีการต่างๆ ควรมีทางเข้าออกที่สะดวก มีการถ่ายเท
ของอากาศ รวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ อาทิเช่น สถานที่จอดรถ การให้บริการห้องสุขา หรือ
สภาพแวดล้อมโดยรวมมีความเหมาะสม ไม่มีสิ่งรบกวนต่างๆ อนึ่ง พื้นที่ที่จะใช้ในการจัดงานจะถูกแบ่ง
ออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนของการจัดงาน และส่วนของของการเตรียมงาน โดยส่วนของการจัดงาน
ไม่ควรมีพื้นที่เล็กจนเกินไป ซึ่งจะทำให้งานดูไม่สมเกียรติและเกิดความรู้สึกแออัดยัดเยียด ในกรณี
สถานที่ที่มีพื้นที่กว้างมากเกินไป ผู้จัดงานควรจัดพื้นที่ที่สำคัญ โดยอาจนำฉากหรือบอร์ดวางกันเพื่อเป็นการ
แบ่งเขตพื้นที่ที่ใช้ในการจัดงานให้เกิดความเหมาะสมและสวยงาม สำหรับพื้นที่ในส่วนของการเตรียมงาน
จะมีพื้นที่เพื่อจัดเตรียมไว้รองรับการดำเนินงานให้สะดวกยิ่งขึ้น เช่น ห้องพักรับรองพระสงฆ์ จุดลงทะเบียน

โต๊ะวางชุดแก้วน้ำ เครื่องไทยธรรม หรือสิ่งของเครื่องใช้ วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ รวมถึงบริเวณพื้นที่การวางเครื่องเสียง ลำโพง และชุดควบคุมระบบไฟหรือระบบเสียง อาจกล่าวได้ว่า ลักษณะของการจัดสถานที่จึงมีความสอดคล้องกับลักษณะรูปแบบของการจัดงานด้วย

๕. การจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์และการจัดตั้ง

หลังจากเรื่องการจัดเตรียมสถานที่สำหรับประกอบพิธีเรียบร้อยแล้ว ลำดับต่อไปเป็นเรื่องของการจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่จะใช้ในพิธีนั้นๆ ผู้จัดงานจำเป็นต้องรู้และเข้าใจในรายละเอียดของพิธีการว่าพิธีใดควรใช้วัสดุอุปกรณ์อะไร ประเภทใด ทั้งนี้ ควรจำแนกเป็นหมวดหมู่ให้ชัดเจน อาทิเช่น หมวดวัสดุอุปกรณ์ของใช้ในฝ่ายพิธีสงฆ์ ประกอบด้วย กระจ่างรูป เชิงเทียน เชิงเทียนชนวน ไม้ขีดไฟหรือไฟแช็ก แจกันใส่ดอกไม้ หรือพานพุ่ม สำลีสสำหรับพันปลายรูป สายสิญจน์วางไว้บนพานรอง ชันน้ำมันตเทียนสำหรับจุดทำน้ำมันต ที่พรมน้ำมันต หมวดวัสดุอุปกรณ์ของใช้ในฝ่ายพิธีเปิดงาน ประกอบด้วย โถแบ่งเจิม แผ่นทองคำเปลว ผ้าหรือกระดาดเช็ดมือ หมวดวัสดุอุปกรณ์ของใช้ในฝ่ายพิธีบวงสรวง ประกอบด้วย พาน บายศรี อาหารคาวหวาน เป็นต้น

นอกจากการจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์เครื่องใช้ให้เหมาะสมกับพิธีการนั้นๆ แล้ว ผู้จัดงานจำเป็นต้องศึกษาในรายละเอียดด้วยว่าสิ่งใดควรจัดเตรียมอย่างไร สิ่งใดควรจัดวางจัดตั้งอยู่ในตำแหน่งใดเพื่อให้สะดวกต่อการใช้งาน อาทิเช่น การจัดตั้งกระจ่างรูป เชิงเทียน บนโต๊ะหมู่บูชา โดยวางที่โต๊ะตัวกลางแถวล่างให้อยู่ในแนวเดียวกัน พันล่ำสี่และทาเชือกครั้งที่ปลายรูปและเทียน เป็นต้น ทั้งนี้ จะส่งผลให้พิธีการเป็นไปด้วยความเรียบร้อยราบรื่น เป็นไปตามลำดับขั้นตอนเกิดความถูกต้อง เหมาะสมและสวยงามไม่ทำให้พิธีเกิดความติดขัด ขลุกขลักสับสนวุ่นวาย

๖. แนวปฏิบัติในการจัดโต๊ะหมู่บูชา

การจัดตั้งโต๊ะหมู่บูชา เป็นเรื่องของการจัดเตรียมในลำดับแรกๆ เป็นงานเบื้องต้นของงานศาสนพิธีเปรียบเสมือนเป็นจุดศูนย์รวมของงานศาสนพิธี การจัดตั้งโต๊ะหมู่บูชานั้นมีลักษณะคล้ายกันในรูปแบบการจัดแต่จะต่างกันเพียงจำนวนโต๊ะว่ามีมากน้อยเพียงใด เช่น หมู่ ๕ หมู่ ๗ หมู่ ๙ เป็นต้น ทั้งนี้ต้องพิจารณาจากสถานที่จัดงานให้มีความเหมาะสมกับสถานที่นั้นๆ

ความเป็นมาของการจัดโต๊ะหมู่บูชา ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจน แต่สันนิษฐานว่าเดิมทีอาจจะวางสิ่งเคารพ วัตถุมงคล บนหิ้งหรือบนแท่นมาก่อน ส่วนการจัดวางบนโต๊ะน่าจะได้แบบอย่างมาจากการตั้งโต๊ะน้ำชาของชาวจีน ซึ่งชาวจีนเดินทางเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารทำมาหากินและค้าขายกับไทยจากจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๙๑ ครั้งเมื่อมีงานฉลองวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม มีการริเริ่มจัดโต๊ะบูชาเป็นครั้งแรก ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ประกวดจัดโต๊ะหมู่บูชาแบบต่างๆ ในพระบรมมหาราชวัง และวัดพระศรีรัตนศาสดารามถึง ๑๐๐ โต๊ะและรูปแบบการจัดตั้งกล่าวได้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

โดยเฉพาะในสมัยรัฐบาลของ ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมเป็นอย่างยิ่ง มีการจัดโต๊ะหมู่บูชาขึ้นเป็นพิเศษในสถานที่ราชการ องค์การ สโมสร สถานับการศึกษาทั่วไป ซึ่งในครั้งแรกๆ มีการกราบบูชาพระรัตนตรัยอย่างเดียวเพราะยังไม่มีผู้กำหนดรูปแบบให้แน่ชัด

พลเอกมังกร พรหมโยธี เห็นว่าเมื่อเคารพพระรัตนตรัย (ศาสนา) แล้วก็ควรเคารพชาติ (ธงชาติ) และพระมหากษัตริย์ด้วย จึงมีการคำนับธงชาติและพระบรมฉายาลักษณ์ในพิธีการต่างๆ ซึ่งถือเป็นแบบอย่างมานานพอสมควร จนกระทั่งมีประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง ให้ถือวันพระราชสมภพเป็นวันเฉลิมฉลองของชาติไทย ลงวันที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๓ และกรมศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ตีพิมพ์หนังสือ

เรื่อง การจัดโต๊ะหมู่บูชา ปีพ.ศ. ๒๕๕๓ ซึ่งหากจะกล่าวถึงลักษณะของหลักการจัดโต๊ะหมู่บูชาตามที่ กรมศาสนา กระทรวงวัฒนธรรมกำหนดไว้ จะขอจำแนกรูปแบบการจัดหลักๆ ออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑. การจัดโต๊ะหมู่บูชาในพิธีบำเพ็ญกุศลต่างๆ

การจัดโต๊ะหมู่บูชาในพิธีบำเพ็ญกุศลต่างๆ ไป ตัวกลางแถวบนประดิษฐานพระพุทธรูป ตัวกลางแถวล่างสุดวางกระถางรูป เชิงเทียนบูชา โต๊ะที่เหลือจากนั้นวางแจกันดอกไม้ อาจวาง เชิงเทียนประดับและพุ่มดอกไม้ได้ตามความสวยงาม อีกประการหนึ่ง คือ หากจัดในพระอุโบสถหรือ ศาลาการเปรียญที่มีพระประธานอยู่แล้ว และโต๊ะหมู่ตั้งตรงพระพักตร์พระประธานโต๊ะหมู่ตัวกลางแถวบนสุด จะวางพานดอกไม้แทนพระพุทธรูปก็ได้ ลักษณะการใช้งาน อาทิเช่น งานมงคลสมรส งานขึ้นบ้านใหม่ งานพิธี พระราชทานปริญญาบัตร หรืองานพิธีเนื่องด้วยพระพุทธศาสนาต่างๆ เป็นต้น

ตัวอย่างการจัดโต๊ะหมู่ ๙ เพื่อใช้ในประกอบพิธีสงฆ์ทั่วไป

๒. การจัดโต๊ะหมู่บูชาในการประชุมสัมมนาและการอบรม

การจัดโต๊ะหมู่บูชาในการจัดงานประชุมสัมมนาและการอบรม หรืออบรมที่ไม่มีพิธีสงฆ์ จะจัดเหมือนกับการจัดโต๊ะหมู่ในพิธีบำเพ็ญกุศลต่างๆ ไป เพียงแต่จะเพิ่มธงชาติซึ่งวางตั้งอยู่ด้านขวาของ พระพุทธรูป และพระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเท่านั้นวางตั้งอยู่ด้านซ้าย โดยให้โต๊ะหมู่ที่ประดิษฐานพระพุทธรูป อยู่ตรงกลาง การจัดโต๊ะหมู่ในงานพิธีรูปแบบนี้มุ่งให้ผู้เข้าร่วมพิธี สำนึกในสถาบันสูงสุดทั้ง ๓ สถาบัน กล่าวคือ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ลักษณะการใช้งาน อาทิเช่น งานพิธีต่างๆ ของหน่วยงานราชการ สถานศึกษาหรือสถาบันต่างๆ งานเปิดประชุมสัมมนาและการอบรม งานมอบประกาศนียบัตรหรือวุฒิบัตรต่างๆ เป็นต้น

ตัวอย่างการจัดโต๊ะหมู่ ๗ เพื่อใช้ในการเปิดงานประชุมสัมมนาและการอบรมต่างๆ

ที่มา : หนังสือการจัดโต๊ะหมู่บูชา กรมศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

๓. การจัดโต๊ะหมู่ถวายราชสักการะ ถวายสักการะ

การจัดโต๊ะหมู่ถวายราชสักการะ ถวายสักการะ จะมีความแตกต่างจากทั้งสองแบบข้างต้นที่กล่าวมา กล่าวคือ การจัดโต๊ะหมู่ถวายราชสักการะ ถวายสักการะ จะใช้ในการรับเสด็จหรือในการถวายสักการะเนื่องในวันสำคัญ การจัดรูปแบบนี้ไม่นิยมตั้งกระถางรูป เชิงเทียน หรือเชิงเทียนประดับโต๊ะตัวกลางแถวบนสุดประดิษฐานพระบรมฉายาลักษณ์ พระบรมรูป หรือพระรูป (สมเด็จพระสังฆราช) โต๊ะตัวกลางแถวล่างสุดวางเครื่องราชสักการะ รูปเทียนแพและกรวยดอกไม้ ส่วนโต๊ะที่เหลือจัดวางพานพุ่มและแจกันดอกไม้เท่าที่เห็นว่าสวยงามและเหมาะสม ไม่ต้องตั้งเสาธงชาติ

ตัวอย่างการจัดโต๊ะหมู่ ๗ เพื่อถวายราชสักการะ ถวายสักการะ

(ก) แบบตั้งพระบรมรูป

(ข) แบบตั้งพระบรมฉายาลักษณ์

ที่มา : หนังสือการจัดโต๊ะหมู่บูชา กรมศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

อนึ่ง ในการจัดโต๊ะหมู่ถวายราชสักการะตามที่กล่าวมานั้น หมายถึงพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงมีพระชนม์อยู่ แต่สำหรับพระมหากษัตริย์ที่สวรรคตแล้ว โต๊ะหมู่ตัวกลาง วางเครื่องสักการะ โต๊ะหมู่ตัวกลางแถวหลังสุดวางเครื่องทองน้อย นอกนั้นจัดเหมือนกัน หากมีพิธี ถวายราชสักการะแบบวางพานพุ่มด้วย จะต้องปล่อยให้โต๊ะหมู่ตัวริมซ้ายและขวาแถวหลังให้ว่างไว้ เมื่อถึงเวลาพิธี ประธานจะวางพานพุ่มทองที่โต๊ะตัวริมแถวหลังทางด้านขวา และวางพานพุ่มเงินที่โต๊ะตัวริม แถวหลังทางด้านซ้ายของพระบรมฉายาลักษณ์

ตัวอย่างการจัดโต๊ะหมู่ เพื่อถวายราชสักการะ แบบพระมหากษัตริย์ทรงสวรรคตแล้ว

ที่มา : หนังสือการจัดโต๊ะหมู่บูชา กรมศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

๔. การจัดโต๊ะหมู่บูชาหน้าศพหรืออัฐิ

การจัดโต๊ะหมู่บูชาหน้าศพหรืออัฐิ ไม่มีรูปแบบที่แน่นอน เป็นเพียงขนบธรรมเนียมประเพณีนิยม อาจจัดตั้งเพียงพุ่มดอกไม้ให้สวยงาม ไม่นิยมตั้งพานพุ่มประดับ ส่วนการตั้งที่บูชาช่วงบริเวณตรงกลาง ใช้โต๊ะหมู่ ๑ ตัวตั้งกระถางธูปและเชิงเทียน บางโอกาสจะใช้โต๊ะหมู่ ๒ ตัว สูงต่ำไม่เท่ากัน ตั้งเครื่องทองน้อย ทั้ง ๒ ที่ โต๊ะตัวสูงตั้งไว้ด้านในวางเครื่องทองน้อยบูชาธรรมโดยหันพุ่มดอกไม้ไปทางด้านนอก ส่วนโต๊ะหมู่ที่ต่ำกว่าตั้งไว้ด้านนอกวางเครื่องทองน้อยบูชาศพโดยหันพุ่มดอกไม้ไปทางด้านใน (จะบูชาสิ่งใดให้หันด้านพุ่มดอกไม้ไปทางสิ่งนั้น) บางรายใช้กระถางธูป เชิงเทียน ๑ ชุดสำหรับบูชาศพตั้งไว้บนโต๊ะที่ต่ำกว่าด้านนอก ใช้เครื่องทองน้อย ๑ ชุดสำหรับศพบูชาธรรม ตั้งไว้บนโต๊ะที่สูงกว่าด้านใน

มีการตั้งโต๊ะหมู่อีกประเภทหนึ่ง เรียกว่า โต๊ะชุด หรือ โต๊ะปักโต๊ะเคียง ประกอบด้วยโต๊ะหมู่ ๔ ตัว สูงต่ำลดหลั่นกันลงมา มีโต๊ะรอง ๑ ตัว จะใช้บูชาพระพุทธรูปหรืออัฐิก็ได้ เหมาะสมกับใช้ในสถานที่ที่มีพื้นที่จำกัด ตัวโต๊ะบนสุดประดิษฐานพระพุทธรูปหรือตั้งอัฐิ รองลงมาอีก ๒ ตัว ตั้งแจกันและพานดอกไม้ ตัวล่างสุดวางกระถางธูป เชิงเทียน หรือเครื่องทองน้อยแล้วแต่กรณี บางรายว่าการตั้งโต๊ะชุดนี้ เวลาตั้งต้องตั้งทแยงมุมโต๊ะฐานรองจึงจะสวยงามถูกต้อง

ตัวอย่างการจัดโต๊ะหมู่บูชาแบบโต๊ะชุด

ที่มา : หนังสือการจัดโต๊ะหมู่บูชา กรมศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

๗. การส่งเทียนชนวน และการจุดธูปเทียนบูชา

การส่งเทียนชนวน เป็นหน้าที่ของพิธีกรหรือผู้ส่งเทียนชนวน เมื่อใกล้ถึงกำหนดเวลาเริ่มพิธี พิธีกรหรือผู้ส่งเทียนชนวน เตรียมนั่งรอหรือยืนรออยู่ใกล้กับโต๊ะหมู่บูชา พร้อมกับไม้ขีดไฟหรือไฟแช็ก พร้อมทั้งจะจุดเทียนชนวนได้ทันที เมื่อประธานในพิธีกราบ ไหว้คำนับพระรัตนตรัยหรือพระบรมฉายาลักษณ์ แล้ว พิธีกรหรือผู้ส่งเทียนชนวนทำการส่งเทียนชนวนให้ประธานโดยจับที่ปลายด้ามล่างสุดของเทียนชนวน ด้วยมือขวา เพื่อให้ประธานจับด้ามทางด้านบนของเทียนชนวนได้สะดวก และในขณะที่ส่งนั้นให้เอนต้นเทียนเข้าหาตัวเองพอสมควร เพื่อมิให้น้ำตาเทียนหยดลงมือประธาน ในขณะที่ประธานกำลังจุดเทียนธูปบูชานั้น พิธีกรหรือผู้ส่งเทียนชนวนต้องระวังกริยา ท่าทางที่สำรวม มีความนอบน้อมและไม่กีดขวางประธาน อีกทั้งยังต้องคอยระวังเพราะเทียนชนวนอาจจะตกหรือดับ พิธีกรหรือผู้ส่งเทียนชนวนจึงจำเป็นต้องมีไหวพริบ พร้อมทั้งจะคอยแก้ไขปัญหาสถานการณ์ที่อาจเกิดขึ้นได้ และเมื่อหลังจากประธานจุดเทียนและธูปเสร็จเรียบร้อยแล้ว พิธีกรหรือผู้ส่งเทียนชนวนทำหน้าที่คอยรับเทียนชนวนจากประธานโดยปฏิบัติเหมือนตอนส่ง แล้วจึงดับเทียนชนวนอย่างสุภาพ เช่น ใช้กรวยใบตอง กรวยกระดาษ หรือใช้มือโบกดับ แต่ไม่ควรใช้ปากเป่าเด็ดขาด

ส่วนการจุดธูปและเทียนบูชา เป็นหน้าที่ของประธานในพิธี เมื่อถึงกำหนดเวลาเริ่มพิธีหรือได้รับสัญญาณ หรือพิธีกรประกาศเชิญ ประธานจะลุกจากที่นั่งไปยังโต๊ะหมู่บูชา ยืนหรือนั่งคุกเข่าห่างจากโต๊ะหมู่บูชาตามสมควร รับเทียนชนวนจากพิธีกรหรือผู้ส่งเทียนชนวนด้วยมือขวา โดยให้จับเหนือมือพิธีกรหรือผู้ส่งเทียนชนวนที่ด้ามเทียนชนวน เริ่มจุดเทียนเล่มแรกทางด้านซ้ายมือของประธานก่อน แล้วจึงจุดเทียนเล่มขวามือของประธาน เมื่อจุดเทียนครบแล้ว จึงจุดธูป ๓ ดอกโดยเริ่มจากซ้ายไปขวา บางโอกาสอาจจะรวบธูปทั้ง ๓ ดอกนั้นมาจุดต่อจากเทียนชนวนพร้อมกันก็ได้ แล้วปักรวมกันกลางกระถางธูปหรือจะปักเรียงกันจากทางซ้ายไปขวาก็ได้

๘. การประเคนสิ่งของแด่พระสงฆ์

การประเคน ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ หมายถึง ก. การถวายของพระ โดยวิธียกส่งให้ตามพิธีการที่กำหนดไว้ เช่น ประเคนอาหาร กล่าวคือ การถวายสิ่งของอันสมควรแก่ สมณบริโศกใช้สอย ที่ไม่มีโทษทางพระวินัย พุทธบัญญัติ น้อมถวายให้แก่พระภิกษุสงฆ์ ด้วยกิริยาอาการ แสดงถึงความเคารพ ศรัทธา โดยสามารถปฏิบัติตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑. ชาย อาจนั่งคุกเข่าหรือยืนตามความเหมาะสมแก่สถานที่ ถ้าพระภิกษุสงฆ์นั่งเก้าอี้ให้ผู้ประเคนยืน ถ้าพระภิกษุสงฆ์นั่งกับพื้นให้พียงนั่งคุกเข่า ยกสิ่งของที่จะถวายด้วยมือทั้งสองข้าง น้อมสิ่งของนั้นเข้าไปใกล้ พระภิกษุสงฆ์ ผู้ประเคนควรอยู่ห่างจากพระภิกษุสงฆ์ประมาณ ๑ ศอก เมื่อถวายเสร็จแล้วให้ไหว้หรือกราบ เพื่อแสดงความเคารพอีกครั้ง

๒. หญิง กระทำเหมือนฝ่ายชายแต่ให้อยู่ในกิริยาสำรวม อาจยืนหรือนั่งพับเพียบตามความเหมาะสม แก่สถานที่ดังกล่าว ผู้ประเคนยกสิ่งของที่จะถวายด้วยมือทั้งสองข้าง แล้วน้อมวางบนฝ่ามือที่พระภิกษุสงฆ์ ทอดรับประเคนนั้น

ส่วนที่ ๒

ขั้นตอน วิธีการและแนวทางการปฏิบัติงาน
พิธีการและพิธีกรรม

ขั้นตอน วิธีการและแนวทางการปฏิบัติงานจัดพิธีการและพิธีกรรม ด้านทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

สำหรับเอกสารคู่มือ ขั้นตอนและวิธีการจัดพิธีการ พิธีกรรม ตามขนบธรรมเนียมประเพณี ด้านทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ โดยสำนักศิลปะและวัฒนธรรม ได้ทำการรวบรวมขั้นตอนและวิธีการจากการปฏิบัติงานในพิธีการต่างๆ ตามที่สำนักศิลปะและวัฒนธรรม ได้จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ในที่นี้ได้จัดทำเป็นเอกสารคู่มือ เขียนบรรยายแบบเชิงพรรณนา อ้างถึงขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติงานแบบสากล โดยจำแนกเป็นโครงการ/ กิจกรรม ทั้งนี้ เพื่อให้ง่ายต่อการดำเนินงานและจะเอื้อประโยชน์แก่ผู้ที่ต้องการศึกษาค้นคว้าสำหรับนำไปเป็นแนวทางในการจัดพิธีการในโอกาสต่อไป ซึ่งจะขอจำแนกโครงการ/ กิจกรรม ออกเป็น ๓ ส่วนงาน คือ

๑. งานศาสนพิธีและงานพิธีการแบบมงคล ประกอบด้วย

๑.๑ งานทำบุญตักบาตรข้าวสารอาหารแห้งแด่พระสงฆ์และสามเณร

เนื่องในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ และวันสำคัญอื่นๆ

๑.๒ งานทำบุญเลี้ยงพระ ถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ เนื่องในวันสถาปนามหาวิทยาลัย และวันสำคัญอื่นๆ

๑.๓ งานพิธีถวายชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ดังนี้

๑.๓.๑ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

๑.๓.๒ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

๑.๓.๓ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร

๑.๓.๔ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

๒. งานศาสนพิธีและงานพิธีการแบบอวมงคล ประกอบด้วย

๒.๑ งานพิธีบำเพ็ญกุศล เนื่องในโอกาสต่างๆ ดังนี้

๒.๑.๑ พิธีบำเพ็ญกุศลปัญญาสมวาร (๕๐ วัน) และ พิธีบำเพ็ญกุศลสตมวาร (๑๐๐ วัน)

๒.๑.๒ พิธีบำเพ็ญกุศลแต่ผู้วายชนม์บุคคลทำคุณประโยชน์ให้แก่มหาวิทยาลัย

๓. งานส่งเสริมและสนับสนุนด้านทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ตามขนบธรรมเนียมประเพณีนิยม

ขั้นตอนและวิธีการจัดพิธีการ พิธีกรรม ตามขนบธรรมเนียมประเพณี ด้านทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ จึงเกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียมประเพณีนิยม และระเบียบมารยาทพิธีการทางสังคมตามแนววิถีไทยหรือวัฒนธรรมไทย นับตั้งแต่เกิดจนตาย การกำหนดขั้นตอนปฏิบัติทั้งที่เป็นส่วนบุคคลและส่วนรวม ราชพิธีและรัฐพิธีที่ถูกสืบทอดต่อเนื่องกันมาเป็นเวลานาน ถือเป็นมรดกอันล้ำค่าทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีของชนชาวไทย สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะความเป็นไทย ความเป็นอารยธรรมไทย ควรค่าอย่างยิ่งที่จะให้ผู้ศึกษาค้นคว้า หรือผู้สนใจได้ศึกษาและยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติให้ถูกต้องและเหมาะสมตามกาลเทศะ

พระพุทธรูปพญานาค บรมครูประชาชนาก สังฆราชอุทิศ

พระพุทธรูปพญานาค บรมครูประชาชนาก สังฆราชอุทิศ เป็นพระพุทธรูปประจำมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ เมื่อวันที่ ๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙

ทรงได้พระราชทานพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ บรมครูประชานาถ สังฆราชอุทิศ ให้แก่มหาวิทยาลัยราชภัฏ นครสวรรค์ (วิทยาลัยครูนครสวรรค์ในขณะนั้น) นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นอันหาที่สุดมิได้

พระพุทธรูปองค์นี้ เป็นพระพุทธรูปปางคันธารราษฎร์ (ปางขอฝน) ซึ่งสมเด็จพระสังฆราช พระอริยวงศาคตญาณ (ปุ่น ปุณฺณสิริ) แห่งวัดพระเชตุพน วิมลมังคลาราม ได้สร้างประทานแก่มหาวิทยาลัย ราชภัฏนครสวรรค์

เมื่อทรงสร้างเสร็จแล้วยังไม่ได้ประทานให้ สมเด็จพระสังฆราช พระอริยวงศาคตญาณ (ปุ่น ปุณฺณสิริ) พระองค์ได้สิ้นพระชนม์เสียก่อน ความทราบถึงพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ จึงให้พระราชทานภายหลัง ซึ่งเป็นสมัยที่ นายประธาน จันทรเจริญ เป็นผู้อำนวยการและได้นำมาประดิษฐาน ณ ซุ้มปราสาททางด้านหน้าของสถาบัน เป็นพระศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญ เป็นสิริมงคลและนับเป็นที่พึงพอใจ อันสำคัญของชาวมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

ภาพ ๑๐ ซุ้มปราสาทองค์พระพุทธรูปสัมฤทธิ์ บรมครูประชานาถ สังฆราชอุทิศ

การปฏิบัติบูชา

พระพุทธรูปสัมฤทธิ์ บรมครูประชานาถ สังฆราชอุทิศ

๑. ไม่ปิดทองที่องค์พระพุทธรูปสัมฤทธิ์
๒. ไม่ใช้แป้ง หรือน้ำหอมผสมกับน้ำ ทา ราดรดที่องค์พระพุทธรูปสัมฤทธิ์
๓. ไม่เล่นกีฬาบริเวณลาน เขตซุ้มปราสาทพระพุทธรูปสัมฤทธิ์
๔. ไม่นำอาหารมารับประทานในบริเวณ เขตซุ้มปราสาทพระพุทธรูปสัมฤทธิ์

พิธีทำบุญตักบาตรข้าวสารอาหารแห้งแด่พระสงฆ์และสามเณร

พระพุทธศาสนาเปรียบเสมือนที่ยึดเหนี่ยวจิตใจแก่พุทธศาสนิกชน เหมาะสมกับประเทศไทย ที่เป็นประเทศซึ่งดำเนินตามวิถีแห่งชาวพุทธ เพื่อให้ได้ใกล้ชิดพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น การทำบุญตักบาตร ข้าวสารอาหารแห้งแด่พระสงฆ์และสามเณร เนื่องในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ และวันสำคัญอื่นๆ ที่ทาง สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ได้จัดขึ้นนั้น มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้ คณะผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่บุคลากร และนักศึกษา ได้ร่วมกันทำบุญตักบาตรข้าวสารอาหารแห้งแด่พระสงฆ์และสามเณร เพื่อความเป็นสิริมงคลและเพิ่มพูนคุณธรรมจริยธรรม อีกทั้ง การทำบุญตักบาตร ในช่วงเวลาเช้าตรู่จะช่วยส่งผลให้จิตใจของผู้ร่วมทำบุญตักบาตรมีความสดชื่นเบิกบาน

ในด้านการทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม การทำบุญตักบาตรยังเป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา โดยคณะผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่บุคลากร และนักศึกษาของมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ ได้ร่วมอนุรักษ์ และสืบสานศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีนิยมในด้านการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ให้อยู่คู่กับสังคมไทย และหากมองถึงด้านทัศนคติความเชื่อของพุทธศาสนิกชน การทำบุญตักบาตร เนื่องในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ ยังถือเป็นการเริ่มต้นสิ่งใหม่ ได้รับพรแต่สิ่งดีๆ ตั้งแต่ต้นปี ด้วยความเป็นสิริมงคล ส่งผลให้ประสบแต่ความสุขความเจริญ ทำให้จิตใจสงบไปตลอดทั้งปีอีกด้วย

ในรูปแบบขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติงาน พิธีทำบุญตักบาตรข้าวสารอาหารแห้งแด่พระสงฆ์ และสามเณร ที่ทางสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์กำหนดจัดขึ้นนั้น จะแบ่งขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติงานออกเป็นส่วนต่างๆ ดังนี้

๑. การนิมนต์พระสงฆ์และสามเณร

การกำหนดบัญชีรายนามและจำนวนพระสงฆ์ที่ทำการนิมนต์ เพื่อประกอบพิธีทำบุญตักบาตรข้าวสารอาหารแห้งนั้น ทางสำนักศิลปะและวัฒนธรรม ได้อาราธนานิมนต์พระสงฆ์และสามเณร รวมทั้งสิ้น จำนวน ๙๙ รูป จากวัดต่างๆ ในพื้นที่บริเวณใกล้เคียงกับมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ กล่าวคือ

- วัดนครสวรรค์ พระอารามหลวง
- วัดโพธาราม พระอารามหลวง
- วัดวรนาถบรรพต พระอารามหลวง
- วัดสุคตวราราม
- วัดพรหมจริยาวาส

การอาราธนานิมนต์พระสงฆ์และสามเณรจากวัดต่างๆ ในแต่ละครั้งนั้น ไม่สามารถระบุจำนวนที่แน่นอนได้ว่าวัดใดจะส่งพระสงฆ์และสามเณรเข้าร่วมรับบิณฑบาตได้มากน้อยเพียงใด ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับจำนวนพระสงฆ์ที่ไม่เท่ากันของแต่ละวัดในขณะนั้นด้วย โดยได้ทำการนิมนต์ทั้งเป็นแบบด้วยวาจา และแบบหนังสือฎีกานิมนต์ ซึ่งประสานผ่านทางสำนักงานวัด หรือเจ้าอาวาสวัดนั้นๆ โดยตรง

พิธีทำบุญเลี้ยงพระ การถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์

การทำบุญเลี้ยงพระ คือ บุญพิธี ซึ่งตามปกติที่ทำกัน มักนิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ ในสถานที่ที่ประกอบพิธีในตอนเย็น เรียกอย่างสามัญว่า สวดมนต์เย็น รุ่งขึ้นเวลาเช้าหรือบางกรณี เป็นเวลาเพล การถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์เรียกกันว่า เลี้ยงพระเช้าหรือเลี้ยงพระเพล หรือเรียกอีกอย่างว่า ฉ้นเช้าหรือฉ้นเพล และในคราวเดียวกันก็มีการตักบาตรด้วย บางครั้งมีเวลาน้อยจะย่นระยะเวลามาทำพร้อมกันในวันเดียว ในตอนเช้าหรือตอนเพลตามความสะดวก โดยนิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ก่อน จบแล้วถวายภัตตาหารให้เสร็จสิ้นในเวลาเดียวกัน อย่างนี้เรียกว่า ทำบุญเลี้ยงพระ

ในด้านการทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม การทำบุญเลี้ยงพระนี้ นิยมทำทั้งในงานมงคลและงานอวมงคลทั่วไป ที่เรียกว่าทำบุญงานมงคลนั้น ได้แก่ การทำบุญเลี้ยงพระเพื่อความสุขความเจริญ แก่จิตใจหรือเกี่ยวกับการริเริ่มชีวิตใหม่เพื่อให้เกิดความสำเร็จตามปรารถนาด้วยดีตลอดไป เช่น ทำบุญฉลองบวชพระใหม่ ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ทำบุญแต่งงาน หรือเรียกว่ามงคลสมรส เป็นต้น ส่วนที่เรียกว่าทำบุญงานอวมงคล ได้แก่ การทำบุญเลี้ยงพระเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขโดยเหตุไม่สู้ดี เนื่องจากมีการตายเกิดขึ้นในวงญาติหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องในครอบครัว การจัดงานทำบุญขึ้นนี้ เพื่อให้สำเร็จ

เป็นประโยชน์ เกื้อกูล และความสุขแก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว และเพื่อเป็นมิ่งขวัญกำลังใจแก่ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่
งานทำบุญแบบนี้ เรียกว่า ทำบุญงานอวมงคล

การทำบุญเลี้ยงพระ ถวายภัตตาหารเช้าหรือภัตตาหารเพลแด่พระภิกษุสงฆ์ที่ทางสำนักศิลปะ
และวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ ได้จัดขึ้นเนื่องในโอกาสวันคล้ายวันสถาปนามหาวิทยาลัย
ราชภัฏนครสวรรค์และวันสำคัญอื่นๆ เพื่อเจริญพระพุทธมนต์หรือสวดพระพุทธมนต์สำหรับอุทิศส่วนกุศล
แก่ผู้วายชนม์ผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่มหาวิทยาลัยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อีกทั้ง ยังเป็นการทำนุบำรุง
พระพุทธศาสนา โดยคณะผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่บุคลากร และนักศึกษาของมหาวิทยาลัยราชภัฏ
นครสวรรค์ได้ร่วมอนุรักษ์ และสืบสานศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีนิยมในด้านการทำนุบำรุง
พระพุทธศาสนาให้อยู่คู่กับสังคมไทย หากมองถึงด้านทัศนคติความเชื่อของพุทธศาสนิกชน
การทำบุญเลี้ยงพระ ยังจะช่วยให้สภาพจิตใจสงบเกิดความเป็นสิริมงคลส่งผลให้ประสบแต่ความสุข
ความเจริญได้อีกหนึ่งด้วย

พิธีถวายชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา

พิธีถวายชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบรมวงศานุวงศ์แห่งราชวงศ์จักรี
ทางสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ ได้จัดตามขนบธรรมเนียมประเพณี
ที่เคยปฏิบัติสืบทอดมาสำหรับจัดพิธีถวายชัยมงคลแด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร
และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดยยึดถือปฏิบัติตามแบบกำหนดการที่
สำนักพระราชวังและแบบที่จังหวัดนครสวรรค์ได้ดำเนินการไว้เป็นแบบอย่าง ซึ่งจัดแบบอนุโลมตาม
หมายกำหนดการของสำนักพระราชวังกำหนดระบุไว้ ๓ แบบ กล่าวคือ

แบบที่ ๑ มีเพียงการลงนามถวายชัยมงคล

รูปแบบนี้เป็นพิธีแบบจัดตั้งพระบรมฉายาลักษณ์หรือพระบรมสาทิสลักษณ์ ตั้งโต๊ะหมู่
ประดับดอกไม้แจกันพานพุ่มให้สวยงาม วางพานรูปเทียนแพกรวยดอกไม้บนโต๊ะหมู่ตัวกลางแถวกลาง
จัดตั้งโต๊ะ-เก้าอี้สำหรับลงนามถวายชัยมงคลได้ด้านใดด้านหนึ่งของห้อง จัดเตรียมสมุดพร้อมปากกาลงนามไว้
บนโต๊ะด้วย ในการลงนามถวายชัยมงคล ข้าราชการแต่งเครื่องแบบปกติขาว ประชาชนแต่งชุดสากลหรือ
ชุดสุภาพ โดยสำนักพระราชวังกำหนดเวลาในหมายกำหนดการลงนามถวายพระพรชัยมงคล ตั้งแต่
เวลา ๐๙.๐๐ – ๑๗.๐๐ น. และเมื่อลงนามในสมุดแล้ว ยืนหันหน้าไปทางพระบรมฉายาลักษณ์ ถวายคำนับ
แล้วกลับ

กำหนดการในแบบที่ ๑ นี้ ทางสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์
เคยจัดบ้างหลายกรณี อาทิเช่น การลงนามถวายชัยมงคล เนื่องในวันคล้ายวันประสูติ สมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ครบรอบ ๑๐๐ ปี เป็นต้น

แบบที่ ๒ มีการลงนามถวายชัยมงคล และประชุมสวดติถวายชัยมงคล

รูปแบบนี้จัดสถานที่เหมือนกับแบบที่ ๑ ยกเว้นที่สำหรับลงนามถวายชัยมงคล ให้จัดแยกไว้
ต่างหากอีกที่หนึ่ง หรือส่วนใดส่วนหนึ่งของอาคารซึ่งเห็นว่าเหมาะสม เช่น ด้านหน้าหอประชุม เป็นต้น
ส่วนภายในห้องประชุมนั้นปล่อยว่างไว้ ในแบบที่ ๒ นี้ ผู้เข้าร่วมพิธีมาถึงลงนามแล้วรออยู่ก่อน พิธีเริ่ม
ประมาณเวลา ๑๐.๓๐ น. อนุโลมตามหมายกำหนดการของสำนักพระราชวัง ข้าราชการแต่งชุดเครื่องแบบ

ปกติชาว ประชาชนแต่งชุดสากล ชุดไทยหรือชุดสุภาพ เมื่อใกล้เวลาให้ประชุมพร้อมกันในห้อง จัดให้ข้าราชการยืนแถวหน้า ให้ประชาชนยืนแถวหลัง หันหน้าไปทางพระบรมฉายาลักษณ์ ถึงเวลาประธาน เข้าสู่ห้องประชุม เดินตรงไปที่โต๊ะหมู่เปิดกรวยที่ครอบกระทงดอกไม้ที่วางอยู่บนธูปเทียนแพออก แล้ววางกรวยไว้ด้านข้าง ถอยออกมาถวายคำนับพระบรมฉายาลักษณ์ พร้อมกับผู้ที่ชุมนุมอยู่ในที่นั้น ประธานอ่านสดุดีเฉลิมพระเกียรติถวายชัยมงคล เมื่อประธานอ่านสดุดีถวายชัยมงคลจบแล้ว ดุริยางค์บรรเลง เพลงสรรเสริญพระบารมี พอเพลงจบถวายคำนับพร้อมกัน เป็นอันเสร็จพิธี

กำหนดการในแบบที่ ๒ นี้ เป็นกำหนดการที่ทางสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ ยึดเป็นแนวทางในการดำเนินงานมาโดยตลอด ดังจะอธิบายในรายละเอียดต่อไป

แบบที่ ๓ มีการลงนามถวายชัยมงคล และบำเพ็ญกุศลถวายพระราชากุศล

รูปแบบนี้จัดสถานที่โดยทั่วไปยังคงเหมือนกับแบบที่ ๒ แต่เนื่องจากในพิธีจะมีพระสงฆ์ ร่วมด้วย การเตรียมการต้องเพิ่มการจัดอาสนสงฆ์ การตั้งโต๊ะหมู่บูชาพระรัตนตรัย การจัดเครื่องไทยธรรม ตลอดจนอาหารคาวหวานที่จะถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ ควรจัดอาสนสงฆ์ไว้ทางด้านซ้ายของพระบรมฉายาลักษณ์ ตั้งโต๊ะหมู่บูชาไว้ด้านขวามือของพระสงฆ์ งานนี้ไม่ต้องตั้งชั้นน้ำมนต์ แต่วางสายสิญจน์ รอบโต๊ะหมู่บูชาประดิษฐานพระพุทธรูป เหลือกลุ่มสายสิญจน์ใส่พานไว้ด้านหน้าประธานสงฆ์ หันเก้าอี้ที่นั่งของประธานหันเข้าหาพระสงฆ์ ควรตั้งเก้าอี้ให้ต่ำกว่าอาสนสงฆ์เล็กน้อย ส่วนการจัดเก้าอี้ที่นั่งของข้าราชการ และประชาชนผู้ร่วมงานทั่วไป ให้จัดหันหน้าไปทางประธาน เว้นระยะห่างจากเก้าอี้ประธานพอสมควร

พระสงฆ์ที่จะอาราธนาขึ้นมณฑปในพิธี ต้องเป็นพระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ มีพัดยศ ต้องแจ้งให้พระสงฆ์นำพัดยศมาในพิธีด้วย เมื่อใกล้เวลาจะเริ่มพิธี พิธีกรเชิญข้าราชการ ผู้มีเกียรติ ประชาชนผู้เข้าร่วม พิธีประชุมพร้อมกัน อาราธนาพระสงฆ์เข้านั่ง ณ อาสนสงฆ์ ถวายน้ำเย็น น้ำร้อน และเครื่องรับรองตามสมควร เมื่อถึงเวลาประธานเดินตรงไปที่โต๊ะหมู่บูชา เจ้าหน้าที่ส่งเทียนชนวน ประธานจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย กราบที่แท่นกราบ ๓ ครั้ง ลูกขึ้นหันไปทางพระบรมฉายาลักษณ์ ถวายความเคารพ แล้วกลับไปนั่งที่ประธาน พิธีกรอาราธนาศีล ทุกคนรับศีลจบแล้ว ประธานลุกไปเดินไปที่ด้านหน้าโต๊ะหมู่ประดิษฐานพระบรมฉายาลักษณ์ ทุกคนในที่ประชุมยืนขึ้น พระสงฆ์ตั้งพัดยศขึ้นตั้ง ประธานเปิดฝากรวยที่ครอบกระทงดอกไม้บนธูปเทียนแพวางไว้ด้านข้าง ถอยออกมาถวายความเคารพพร้อมกับผู้ที่ประชุมอยู่ในที่นั้น ประธานอ่านคำสดุดีถวายพระพรชัยมงคลจบแล้วถวายความเคารพพร้อมกัน พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา ดุริยางค์บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี เมื่อเพลงจบแล้ว ถวายความเคารพอีกครั้งหนึ่ง

กำหนดการในรูปแบบนี้ ส่วนใหญ่ทางจังหวัดนครสวรรค์เป็นเจ้าภาพจัดงานสำหรับเชิญชวนหน่วยงานราชการ รัฐวิสาหกิจ ห้างร้าน และประชาชนทั้งจังหวัดเข้าร่วมพิธี แต่ในส่วนของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ มิได้นำมายึดเป็นแบบแผนในการปฏิบัติงาน เนื่องจากเป็นพิธีใหญ่ อีกทั้งบุคลากรของสำนักศิลปะและวัฒนธรรมมีจำนวนน้อย และส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงจึงทำให้ไม่เหมาะสมกับการประสานงานที่เกี่ยวข้องกับพิธีสงฆ์

ส่วนที่ ๓

ขนบธรรมเนียมประเพณีนิยม
ด้านการทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรมไทย

ขนบธรรมเนียมประเพณีนิยม ด้านการทำนุบำรุงศิลปและวัฒนธรรมไทย

ชาติไทยเจริญรุ่งเรืองมาช้านาน ด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีที่หลายหลายในสังคมไทย เป็นสิ่งที่บรรพบุรุษยึดถือเป็นแนวปฏิบัติในรูปของความเชื่อ ศีลธรรมจริยธรรม ค่านิยม แนวความคิด รวมทั้ง พิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งเป็นที่ยอมรับและมีอิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทย จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นกิจกรรมทางสังคมที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา ขนบธรรมเนียมประเพณีในสังคมไทยเรานั้นมีมากมาย ล้วนเป็นมรดกถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสังคม นับว่าคนไทยในปัจจุบันโชคดีที่มีแนวทางในการดำเนินชีวิตที่อิงตามไว้ปฏิบัติ เป็นแบบอย่างให้แก่ลูกหลานได้สืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้

คำว่า ขนบธรรมเนียม ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า น. แบบอย่าง ที่นิยมกันมา ส่วนคำว่า ประเพณี ให้ความหมายว่า น. สิ่งที่ยึดถือปฏิบัติสืบๆ กันมาจนเป็นแบบแผน ขนบธรรมเนียมหรือจารีตประเพณี ขนบธรรมเนียมประเพณี จึงหมายถึงพฤติกรรมของมนุษย์ที่เลือกปฏิบัติ ตามค่านิยมในทางที่ดีงาม และเป็นที่ประสงค์ของคนส่วนใหญ่ โดยปฏิบัติสืบต่อกันเรื่อยมาจนกลายเป็น ความเชื่อว่าเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญจะต้องปฏิบัติตาม ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละสังคม แตกต่างกันไป หากสังคมใดอยู่ใกล้ชิดกัน ประเพณีย่อมคล้ายคลึงกันได้ เพราะมีการไปมาหาสู่กัน ทำให้ประเพณีเลื่อนไหลกันได้ ซึ่งประเพณีของสังคมยังเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมอีกด้วย

ขนบธรรมเนียมประเพณีนิยม เป็นแนวทางการปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวันที่ปฏิบัติกันมา จนเคยชินแต่ต้องไม่ขัดแย้งกัน เป็นเรื่องของทุกคนควรทำแม้มีผู้ฝ่าฝืนหรือทำผิดก็ไม่ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ แต่อาจถูกตำหนิได้ว่าไม่มีมารยาท ไม่รู้จักกาลเทศะ เช่น การแต่งกาย การรับประทานอาหาร มารยาท การเข้าสังคม เป็นต้น ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีนิยมสามารถแยกลักษณะออกเป็น ๖ ประเภท คือ

๑. ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตหรือส่วนบุคคล เป็นเรื่องเกี่ยวกับครอบครัวโดยเฉพาะ อาทิ การเกิด การบวช การศึกษาเล่าเรียน การแต่งงาน การตายหรืองานศพ เป็นต้น

๒. ประเพณีเกี่ยวกับเทศกาลหรือสังคมส่วนร่วม เป็นขนบธรรมเนียมที่ทุกคนในชาติต้องกระทำ ร่วมกัน อาทิ วันสงกรานต์ วันลอยกระทง วันปีใหม่ เป็นต้น

๓. ประเพณีเกี่ยวกับศาสนา เป็นธรรมเนียมปฏิบัติในวันสำคัญทางศาสนา โดยศาสนิกชน พร้อมใจกันไปร่วมงาน อาทิ งานทอดกฐิน วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา เป็นต้น

๔. ประเพณีเกี่ยวกับอาชีพหรือวิถีชีวิตความเป็นอยู่ เป็นขนบธรรมเนียมที่เกิดจากความเชื่อ เกี่ยวกับอาชีพท้องถิ่น อาทิ ประเพณีแห่นางแมว ประเพณีสู่ขวัญข้าว ประเพณีบุญบั้งไฟ เป็นต้น

๕. พระราชพิธี เป็นงานที่พระมหากษัตริย์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งตามพระราชประเพณี โดยพระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปปฏิบัติพระราชกรณียกิจนั้นๆ หรือโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ ไปปฏิบัติแทนพระองค์ อาทิ การถวายผ้าพระกฐินหลวง พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระราชพิธีฉัตรมงคล เป็นต้น

๖. รัฐพิธี เป็นงานที่คณะรัฐมนตรีมีมติให้กำหนดจัดขึ้น เพื่อจัดเฉลิมฉลองงานระดับชาติ อาทิ งานวันเฉลิมพระชนมพรรษา งานถวายบังคมพระบรมราชานุสาวรีย์

ขนบธรรมเนียมประเพณีไทยทุกท้องถิ่นหรือทุกภูมิภาค มีความสำคัญต่อคนไทยในแต่ละภาค กล่าวคือ ภาคกลาง เช่น ประเพณีอัฐมพระดำน้ำ ประเพณีวิ่งควาย ตักบาตรเทโว ทำขวัญข้าว เป็นต้น ภาคใต้ เช่น ประเพณีบุญเดือนสิบ ประเพณีชักพระ ประเพณีวิ่งเปรต ประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระธาตุ เป็นต้น ภาคเหนือ เช่น ประเพณีรดน้ำดำหัว ประเพณีปอยส่างลอง ประเพณียี่เป็ง เป็นต้น และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ประเพณีไหลเรือไฟ ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีแห่เทียนพรรษา ประเพณีผีตาโชน เป็นต้น ขนบธรรมเนียมประเพณีนิยมเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าสังคมไทยเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่น ควรส่งเสริมและอนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นมรดกของสังคมสืบไป

ความสำคัญของขนบธรรมเนียมประเพณีไทย

ขนบธรรมเนียมประเพณีนิยม ล้วนแสดงให้เห็นความคิดและความเชื่อที่สะท้อนถึงวิถีการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่และความเป็นมาที่มีความสำคัญ ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของอารยธรรมไทย ดังนั้น ขนบธรรมเนียมประเพณีไทยจึงมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวไทย ดังนี้

๑. ความเป็นสิริมงคล ขนบธรรมเนียมประเพณีไทยนั้น ล้วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและพราหมณ์ พิธีกรรมต่างๆ ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมานั้น เป็นความเชื่อเรื่องของความเป็นมงคลแก่ชีวิต

๒. ความสามัคคี ความเสียสละ ขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นเครื่องฝึกจิตใจให้รู้จักเป็นผู้เสียสละ จะเห็นได้จากงานบุญต่างๆ มักเกิดการร่วมมือร่วมแรงร่วมใจกัน เช่น การขนทรายเข้าวัด การก่อเจดีย์ทราย ทำให้เกิดความรักความสามัคคี เป็นต้น

๓. การมีสัมมาคารวะ ถือเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีไทยอย่างหนึ่ง แสดงถึงความน้อมน้อมถ่อมตน อ่อนโยนความมีมารยาทไทย

๔. ขนบธรรมเนียมประเพณีไทย ช่วยทำให้คนไทยอยู่ในกรอบที่ดีงาม ถือว่าเป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมได้อย่างหนึ่ง

๕. ขนบธรรมเนียมประเพณีในแต่ละท้องถิ่น ถึงแม้ว่าจะแตกต่างกัน แต่ทุกคนก็มีความรู้สึกว่าเป็นคนไทย มีความเป็นชาติเดียวกัน และสามารถบ่งบอกถึงความเป็นมาของชาติได้

ในส่วนของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ ได้กำหนดขนบธรรมเนียมประเพณีนิยมตามแบบที่ได้รับจากการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น จากคนรุ่นเก่าถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ โดยใช้ขอบข่ายของคำว่า ขนบธรรมเนียมประเพณีนิยม ที่เคยยึดถือปฏิบัติเสมอมา ทั้งนี้ เพื่อเป็นการอนุรักษ์ ส่งเสริม สนับสนุน และสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมที่ดีงามให้คงอยู่คู่สังคมไทยสืบไป สำนักศิลปะและวัฒนธรรม จึงได้รณรงค์โดยกำหนดค่านิยมทางสังคมสำหรับให้คณะผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่บุคลากร และนักศึกษาของมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์นำไปเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติร่วมกัน มีความพร้อมเพียงและปฏิบัติให้เป็นทิศทางเดียวกัน ก่อให้เกิดเป็นภาพลักษณ์ที่ดีทั้งแก่ตนเอง มหาวิทยาลัย และขยายผลที่ดีงามต่อไปสู่สังคมในวงกว้าง

ขนบธรรมเนียมประเพณีนิยม ด้านการทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรมไทย ที่ทางสำนักศิลปะและวัฒนธรรมได้กำหนดขึ้น ต้องการให้เห็นเป็นธรรมเนียมการดำเนินชีวิตด้านขนบธรรมเนียมประเพณีนิยมของคณาจารย์ เจ้าหน้าที่บุคลากร และนักศึกษาภายในรั้วมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ โดยขอมุ่งเน้นพัฒนาใน ๓ ด้าน ประกอบด้วย

๑) ด้านการแต่งกาย

การสวมใส่ผ้าไทยในทุกโอกาสตามความเหมาะสม อย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ วัน ซึ่งสำนักศิลปะและวัฒนธรรมได้กำหนดให้ร่วมกันสวมใส่ผ้าไทยพร้อมเพรียงกันในทุกวันศุกร์ ทั้งนี้ เพื่อสะท้อนความเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย ส่งเสริมให้เกิดรายได้ภายในท้องถิ่น และยังเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญา ศิลปะ และวัฒนธรรมให้คงอยู่คู่แผ่นดินไทย

๒) ด้านการกราบ การไหว้

เป็นการแสดงความเคารพตามขนบธรรมเนียมประเพณีไทย ซึ่งสำนักศิลปะและวัฒนธรรมจึงขออนุรักษ์ ส่งเสริมและสืบทอดการกราบ การไหว้ แบบถูกต้องตามหลักวิธี สำหรับนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน โดยรวบรวมเนื้อหาให้ได้ศึกษาถึงขั้นตอนกันต่อไป

และ ๓) ด้านมารยาทในการเข้าสังคม

เพื่อให้รู้จักการวางตัว สะท้อนให้เห็นถึงคุณลักษณะประจำตัวของบุคคล อันได้แก่ ความมีสัมมาคารวะ ความสุภาพอ่อนน้อม ความมีระเบียบวินัยและพฤติกรรมอันดีงามในรูปแบบต่างๆ ที่จำเป็นต้องศึกษาถึงกฎ กติกา มารยาทในการเข้าสังคมร่วมกัน

ในลักษณะของขนบธรรมเนียมประเพณีนิยม ด้านการทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรมไทย สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ ที่ได้ยึดเป็นแนวทางปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนของกระทรวงวัฒนธรรมเป็นหลักสำคัญ เพื่อใช้ในการเผยแพร่ศิลปะและวัฒนธรรมให้เป็นมาตรฐานสากล สอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน

การกราบ การไหว้

การกราบไหว้ เป็นอิริยาบถที่มีทั้งสองข้างประนมนิ้วชิดกัน ปลายนิ้วจรดกันไม่ให้ปลายนิ้วแยกออกจากกัน ถือเป็นกิริยามารยาทที่สะท้อนความเป็นเอกลักษณ์ไทย อีกทั้ง ยังสะท้อนให้เห็นถึงคุณลักษณะประจำตัวของบุคคล อันได้แก่ ความมีสัมมาคารวะ ความสุภาพ ความอ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักเคารพยกย่องให้เกียรติผู้อื่น การกราบไหว้จึงเป็นวิธีที่ใช้ในการแสดงความเคารพที่อยู่คู่กับของคนไทยมาช้านาน ในที่นี้ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ ขอจำแนกอิริยาบถของการกราบไหว้ออกเป็น ๒ ลักษณะ ได้แก่ การกราบ และการไหว้ เพื่อให้ผู้สนใจได้ศึกษาและสามารถนำไปใช้ให้เหมาะสมแก่เหตุการณ์ สถานที่และเวลาที่ควรประพฤติปฏิบัติ กล่าวคือ

๑. การกราบ

การกราบ เป็นการแสดงความเคารพด้วยวิธีการนั่ง ประนมมือขึ้นเสมอหน้าผาก แล้วน้อมศีรษะลงจรดพื้นหรือจรดมือ ณ ที่ใดที่หนึ่ง แล้วน้อมศีรษะลงบนมือนั้น เช่น กราบลงบนตักก็อนุโลมถือว่าเป็นกราบ ถ้ามอบแล้วน้อมศีรษะจรดมือที่ประนมถึงพื้น เรียกว่า หมอบกราบ เป็นต้น การกราบมี ๒ ลักษณะคือ การกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์ และการกราบผู้ใหญ่

๑.๑ การกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์

ใช้กราบพระรัตนตรัย ได้แก่ พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ การกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์ หมายถึง การที่ให้อวัยวะทั้ง ๕ กล่าวคือ เข่าทั้ง ๒ ข้าง มือทั้ง ๒ ข้าง และหน้าผาก ให้จรดพื้น การกราบจะมี ๓ จังหวะ และจะต้องนั่งอยู่ในท่าเตรียมกราบ

ชาย นั่งคุกเข่าปลายเท้าตั้ง นั่งบนส้นเท้า มือทั้งสองวางบนหน้าขาทั้งสองข้าง เรียกว่า ท่าเทพบุตร
หญิง นั่งคุกเข่าปลายเท้าราบ นั่งบนส้นเท้า มือทั้งสองวางบนหน้าขาทั้งสองข้าง เรียกว่า ท่าเทพธิดา
จังหวะที่ ๑ เรียกว่า อัญชลี ยกมือขึ้นประนมระหว่างอก ปลายนิ้วชิดกันตั้งขึ้นแนบตัวไม่กางศอก
จังหวะที่ ๒ เรียกว่า วันนา ยกมือขึ้น พร้อมกับก้มศีรษะ โดยให้ปลายนิ้วชี้จรดหน้าผาก
จังหวะที่ ๓ เรียกว่า อภิวัช ทอดมือลงกราบ ให้มือและแขนทั้งสองข้างลงพร้อมกัน มือคว่ำห่างกันเล็กน้อย พอให้หน้าผากจรดพื้นระหว่างมือได้

ชาย ให้กางศอกทั้งสองข้างลง ต่อจากเข่าขนานไปกับพื้น หลังไม่โก่งงอ
หญิง ให้ศอกทั้งสองข้างคร่อมเข่าเล็กน้อย
เมื่อทำสามจังหวะให้ครบสามครั้ง แล้วยกมือขึ้น จบโดยให้ปลายนิ้วชี้จรดหน้าผาก แล้วปล่อยมือลงวางบนหน้าขาทั้งสองข้าง การกราบไม่ควรให้ช้าหรือเร็วเกินไป

๑.๒ การกราบผู้ใหญ่

ใช้กราบผู้ใหญ่อายุต่ำกว่าตัวเรา รวมทั้ง ผู้มีพระคุณ ได้แก่ บิดา มารดา ครู-อาจารย์และผู้ที่เราเคารพนับถือ กราบเพียงครั้งเดียว โดยที่ผู้กราบทั้งชายและหญิงนั่งพับเพียบ ทอดมือทั้งสองข้างลงพร้อมกัน ให้แขนทั้งสองคร่อมเข่าที่อยู่ด้านล่างเพียงเข่าเดียว มือประนม ค้อมตัวลงให้หน้าผากแตะส่วนบนของมือที่ประนม ในขณะที่กราบไม่ควรกระดกนิ้วหัวแม่มือขึ้นรับหน้าผาก

๒. การไหว้

การไหว้ เป็นการแสดงความเคารพด้วยวิธีการยืนหรือนั่งอยู่ ประนมมือขึ้นเสมอหน้าอก แล้วน้อมศีรษะลงจรดมือ แล้วค้อมตัวลง การไหว้มี ๓ ลักษณะคือ การไหว้พระรัตนตรัยหรือพระสงฆ์ การไหว้บิดา มารดา ครู-อาจารย์หรือญาติผู้ใหญ่ และการไหว้บุคคลผู้ที่เคารพนับถือทั่วไป

๒.๑ การไหว้พระรัตนตรัยหรือพระสงฆ์

นิยมแสดงความเคารพพระรัตนตรัยด้วยการไหว้ เมื่อนั่งเก้าอี้หรือยืนอยู่ เมื่อพนมมือแล้ว ให้ยกมือที่พนมขึ้นจรดหน้าผาก ให้ปลายหัวแม่มือจรดระหว่างคิ้วค้อมศีรษะ ลงให้ปลายนิ้วจรดต้นผม แขนบมือให้ชิดหน้าผาก ค้อมตัวให้มาก ผู้ชายให้ยื่นส้นเท้าชิด ปลายเท้าแยกเล็กน้อย ผู้หญิงให้ก้าวขาขวาออกไปข้างหน้าเล็กน้อยแล้วย่อตัวไหว้

๒.๒ การไหว้บิดามารดา ครูอาจารย์ และญาติผู้ใหญ่

ให้พนมมือน้อยขึ้นจนนิ้วหัวแม่มือจรดปลายจมูก ปลายนิ้วชี้จรดระหว่างคิ้ว ผู้ชายค้อมตัวลงเล็กน้อย ผู้หญิงก้าวขาขวาไปข้างหน้าเล็กน้อยแล้วย่อตัวลงแต่พองาม

๒.๓ การไหว้บุคคลผู้ที่เคารพนับถือทั่วไป

ให้พนมมือเอาปลายนิ้วแม่มือจรดปลายคาง นิ้วชี้จรดปลายจมูกก้มหน้าเล็กน้อยพองาม การไหว้ซึ่งกันและกันนั้น นิยมปฏิบัติเพื่อความเหมาะสมแก่ชั้นและวัยของบุคคลนั้นๆ มี ๓ แบบ คือ

๒.๓.๑ การไหว้บุคคลผู้มียุมากกว่า หรือผู้ใหญ่ที่อาวุโสกว่า

สำหรับผู้ผู้น้อยปฏิบัติต่อผู้ใหญ่ โดยถือหลักมีชาติกำเนิดสูงกว่า มีคุณธรรมความดีได้รับยกย่องให้เป็นผู้ปกครอง บังคับบัญชา และมีอายุแก่กว่าตน การไหว้นิยมยกกระพุ่มมือขึ้นไหว้ให้ปลายนิ้วชี้อยู่ระหว่างคิ้วนิ้วหัวแม่มือทั้งสองอยู่บนดั้งจมูกพร้อมกับก้มศีรษะน้อมตัวลงพองาม สายตามองดูท่านด้วยความเคารพอ่อนน้อมถ่อมตน

๒.๓.๒ การไหว้บุคคลผู้มียุเสมอกัน

นิยมยกมือกระพุ่มขึ้นไหว้ ให้ปลายนิ้วชี้อยู่ที่ดั้งจมูก นิ้วหัวแม่มือทั้งสองอยู่ที่คางก้มศีรษะเล็กน้อยสายตามองกันและกัน ด้วยความหวังดีปรารถนาดีต่อกัน

๒.๓.๓ การไหว้บุคคลผู้มีอายุน้อยกว่า

เป็นวิธีสำหรับผู้ใหญ่รับไหว้ผู้น้อย นิยมยกกระพุ่มมือขึ้นประนมระดับอก ตั้งอยู่ระหว่างส่วนล่างของหน้า ให้ปลายนิ้วชี้ตั้งขึ้นอยู่ที่ปลายจมูก ปลายนิ้วหัวแม่มืออยู่ที่คาง สายตามองดูผู้ไหว้ด้วยความปรารถนาดี

นอกจากอิริยาบถของการกราบและการไหว้แล้ว ยังมีอิริยาบถที่เกี่ยวข้องกับการแสดงความเคารพ เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงผู้มีสัมมาคารวะ ความสุภาพ ความอ่อนน้อมถ่อมตน และการรู้จักเคารพยกย่องให้เกียรติผู้อื่นในรูปแบบอื่นๆ อีกหลายวิธี อาทิ การประนมมือ การคำนับ รวมถึงการแสดงความเคารพในเหตุการณ์ต่างๆ ซึ่งล้วนเป็นการแสดงความเคารพแทบทั้งสิ้น ดังจะขออธิบายในรายละเอียด ดังนี้

๓. การประนมมือ

นิยมใช้แสดงความเคารพพระรัตนตรัยหรือพระสงฆ์ ในขณะที่ฟังพระเจริญพระพุทธมนต์ สวดพระอภิธรรม ฟังพระธรรมเทศนา เป็นต้น ซึ่งมีขั้นตอนของวิธีการประนมมือ โดยยกมือทั้งสองขึ้นประกบกัน ตั้งเป็นกระพุ่มมือ ประนมไว้ระหว่างอก ให้ปลายมือตั้งขึ้น ข้างบนนิ้วมือทั้งสองข้าง ทุกนิ้วแนบชิดสนิทกัน อย่าให้เหลื่อมล้ำกัน อย่าให้กางห่างออกจากกัน ข้อศอกทั้งสองแนบชิดชายโครง การประนมมือนี้เป็นกิริยาอาการที่แสดงความเคารพพระรัตนตรัย จึงนิยมทำด้วยความเรียบร้อยตั้งใจ นิยมตั้งกระพุ่มไว้ระหว่างอก เอียงกับลำตัวประมาณ ๔๕ องศา ไม่ยกให้สูงจรดคางหรือจรดปาก ไม่ปล่อยปลายมือให้ตกต่ำลงมาวางอยู่ที่ท้องหรือวางไว้ที่หน้าตักหรือหัวเข่า

๔. การคำนับ

ให้ยืนตรงขาชิด ปลายเท้าแยกพองาม มือทั้งสองแนบข้างลำตัว ค้อมตัวพอประมาณ ก้มศีรษะลงเล็กน้อย แล้วตั้งศีรษะโดยเงยหน้าขึ้นช้าๆ พร้อมทั้งลำตัวขึ้นอยู่ในท่าตรง การคำนับนี้ส่วนมากเป็นการปฏิบัติของชาย แต่ให้ใช้ปฏิบัติได้ทั้งชายและหญิงเมื่อแต่งเครื่องแบบและไม่ได้สวมหมวก

อนึ่ง หากเป็นการเข้าเฝ้าฯ ถวายนอกอาคาร โดยผู้เฝ้าฯ แต่งกายสวมเครื่องแบบและสวมหมวก ต้องถวายความเคารพด้วยการทำวันทยหัตถ์ ถ้าไม่สวมเครื่องแบบแต่สวมหมวกอื่นที่ไม่ใช่หมวกเครื่องแบบต้องถอดหมวกออกก่อนแล้วใช้วิธีถวายคำนับ

๕. การแสดงความเคารพพระมหากษัตริย์

๕.๑ การถวายบังคม เป็นราชประเพณีถวายความเคารพพระมหากษัตริย์ ในงานพระราชพิธีสำคัญ ก่อนที่จะถวายบังคมต้องนั่งอยู่ในท่าเตรียมคือ นั่งคุกเข่าปลายเท้าตั้ง นั่งบนส้นเท้าเช่นเดียวกันทั้งชายและหญิง มือทั้งสองวางคว่ำเหนือเข่าทั้งสองข้าง ขาข้างหนึ่งแยกเข่าได้เล็กน้อย หญิงนั่งเข่าชิด การถวายบังคมแบ่งออกเป็น ๓ จังหวะ ดังนี้

จังหวะที่ ๑ ยกมือขึ้นประนมระหว่างอก ปลายนิ้วตั้งขึ้นแนบตัว ไม่กางศอก

จังหวะที่ ๒ ยกมือที่ประนมขึ้น ให้ปลายนิ้วหัวแม่มือจรดหน้าผาก เงยหน้าขึ้นเล็กน้อย

จังหวะที่ ๓ ลดมือกลับมาลงตามเดิมมาอยู่ ในจังหวะที่ ๑ กระทำให้ครบ ๓ ครั้ง โดยจบลงแบบจังหวะที่ ๑ แล้วจึงลดมือลงวางคว่ำเหนือเข่าทั้งสองข้าง การถวายบังคมดังกล่าวนี้ หญิงมีโอกาสใช้น้อย ซึ่งจะใช้ในกรณีที่มิใช่ชายกับหญิงไปถวายบังคมร่วมกัน ถ้ากรณีเป็นหญิงล้วนให้ใช้วิธีหมอบกราบ

๕.๒ การหมอบกราบ ใช้แสดงความเคารพพระมหากษัตริย์ลงมาถึงพระบรมวงศานุวงศ์ ในโอกาสที่เข้าเฝ้า โดยนั่งพับเพียบเก็บปลายเท้า แล้วจึงหมอบลงให้ศอกทั้งสองข้างถึงพื้นคร่อมเข่า

อยู่ด้านล่างเพียงเข้าเดียว มือประสาน เมื่อจะกราบให้ประนมมือ ก้มศีรษะลง หน้าผากแตะส่วนบนของมือที่ประนม เมื่อกราบแล้วนั่งในท่าหมอบเฝ้าอีกครั้งหนึ่ง แล้วทรงตัวนั่งในท่าพับเพียบตามเดิม

การถวายความเคารพแบบสากล ใช้กับ พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์

ชาย ใช้วิธีการถวายคำนับ โดยค้อมตัวต่ำพอสมควร

หญิง ใช้วิธีการถวายความเคารพแบบย่อเข้า ถอนสายบัว มี ๒ แบบ คือ

แบบสากลนิยม ยืนตรง หันหน้าไปทางพระองค์ท่าน วาดเท้าข้างใดข้างหนึ่งไปข้างหลังเล็กน้อยตามถนัด พร้อมกับย่อตัวลง ลำตัวตรง หน้าตรง สายตาทอดลง ปล่อยแขนทั้งสองข้างแล้วยืนตรง

แบบพระราชนิยม ยืนตรง หันหน้าไปทางพระองค์ท่าน วาดเท้าข้างใดข้างหนึ่งไปข้างหลังเล็กน้อยตามถนัด พร้อมกับย่อตัวลง ขณะที่วาดเท้าให้ยกมือทั้งสองข้างขึ้นวางประสานกันบนหน้าขาเหนือเข้า ค้อมตัวเล็กน้อยทอดสายตาลง เสร็จแล้วยืนขึ้นในลักษณะเดิม

๖. การแสดงความเคารพศพ

๖.๑ การแสดงความเคารพศพ จะต้องกราบพระพุทธรูปเสียก่อน แล้วจึงไปทำความเคารพศพ ส่วนการจุดธูปหน้าศพนั้นเป็นเรื่องเฉพาะของลูกหลานหรือศิษยานุศิษย์ หรือผู้เคารพนับถือที่ประสงค์จะบูชา

๖.๒ การเคารพศพพระ ถ้าเจ้าภาพจัดให้มีการจุดธูปให้จุด ๓ ดอก ชายกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์ หญิงหมอบกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์ ๓ ครั้ง

๖.๓ การเคารพศพคฤหัสถ์ ให้ทำความเคารพเช่นเดียวกับตอนที่ผู้ตายยังมีชีวิตอยู่ ถ้าเป็นศพของผู้ที่มีอายุโสมมาก กราบ ๑ ครั้ง (ไม่แบมือ) แต่ถ้าเป็นศพของผู้ที่มีอายุโสใกล้เคียงกันกับผู้ไปทำความเคารพ ให้ไหวในระดัที่ ๓ (ไหว้บุคคลทั่วๆ ไป-ก้มหัวพนมมือ) ส่วนการเคารพศพเด็กนั้น มีเพียงยืนสงบหรือนั่งสำรวมครู่หนึ่ง

๖.๔ ในกรณีที่ศพได้รับพระราชทานเกียรติยศ ผู้เป็นประธานจุดธูปเทียนที่หน้าพระพุทธรูปและที่หน้าตู้พระธรรม แล้วไปจุดเครื่องทองน้อยที่หน้าศพเพื่อแสดงว่าวายชนม์บูชาพระธรรม แล้วจึงเคารพศพ ส่วนผู้ไปในงาน กราบพระพุทธรูปที่โต๊ะหมู่บูชาแล้วจึงเคารพศพด้วยการกราบหรือคำนับ